

першы пачын у гэтай справе і спадзяецца, што следам за ім пойдучь другія педагогі і дадучь настаўніцтву тую літаратуру педагогічнага характару, у якой так востра адчуваецца патрэба ў нашы дні» [1, с. 203]. Спадзеў вялікага педагога спраўдзіўся. З цягам часу ў беларускай метадычнай навуцы з'явіліся навуковыя даследаванні (В. У. Протчанка, М. Г. Яленскі, Г. М. Валочка, В. У. Зелянко, Л. С. Васюковіч і інш.), якія дапамаглі распрацаваць змест і прынцыпы сучаснай моўнай адукацыі на грунтоўнай навуковай аснове, дзе, несумненна, адчуваецца і подых Коласавай «Методыкі роднай мовы».

Бібліяграфічны спіс

1. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – Т. 15: П'есы. Метадычныя распрацоўкі / рэд. тома Т. С. Голуб; падрыхт. тэкстаў і камент. А. І. Шамякінай. – 791 с.
2. Саматія, І. М. «Методыка роднай мовы» К. Міцкевіча і В. Тэпіна / І. М. Саматія // Беларус. мова і літ. – 1995. – № 1. – С. 113–123.

УДК 811.161.3'243(072)

ПРАЦА З МАСТАЦКІМ ТЭКСТАМ ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ КАМУНІКАТЫўНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ ПРЫ НАВУЧАННІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАў ЯНКІ КУПАЛЫ)

С. М. Якуба

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
YakubaSM@bsu.by*

У артыкуле закранаюцца пытанні фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі на аснове працы з мастацкім тэкстам пры вывучэнні беларускай мовы як замежнай.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, кампетэнтнасны падыход, камунікатыўная кампетэнцыя, мастацкі тэкст, сістэма практыкаванняў.

WORKING WITH LITERARY TEXT AS A MEANS OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TEACHING BELARUSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (BASED ON THE WORKS OF YANKA KUPALA)

S. M. Yakuba

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
YakubaSM@bsu.by*

The article deals with the formation of communicative competence on the basis of work with a literary text in the study of the Belarusian language as a foreign language.

Key words: Belarusian as a foreign language; competence-based approach; communicative competence; literary text; system of exercises.

Сучасны адукацыйны працэс грунтуецца на кампетэнтнасным падыходзе, мэтай якога з'яўляецца фарміраванне комплексу запатрабаваных грамадствам кампетэнцый, што

дапамагаюць асобе навучыцца жыць у соцыуме, быць карысным грамадству, рэалізаваць свой асобны і творчы патэнцыял. Выкарыстанне кампетэнтнаснага падыходу пры навучанні беларускай мове як замежнай (БМЗ) звязана з практыка-арыентаваным характарам адукацыйнага працэсу і накіраванасцю на развіццё ў іншакамунікантаў асобных, метапрадметных і прадметных кампетэнцый.

Адной з асноўных задач вывучэння беларускай мовы як замежнай з'яўляецца фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі, асноўны змест якой, паводле М. Л. Львова, заключаецца ў веданні «мовы (роднай і няроднай), яе фанетыкі, лексікі, граматыкі, стылістыкі, культуры маўлення», валоданні «гэтымі сродкамі мовы і механізмамі маўлення – гаварэння, аўдыявання, чытання, пісьма – у межах сацыяльных, прафесійных, культурных патрэб чалавека» [5, с. 92–93]. Такім чынам, іншамоўную камунікатыўную кампетэнцыю варта разглядаць як сукупнасць ведаў, уменняў і навыкаў, што дазваляюць камунікаваць на вывучанай мове ў розных сферах жыццядзейнасці і вырашаць вызначаныя прагматычныя задачы ў адпаведнасці з сітуацыяй маўлення. Акрамя таго, знаёмства з культурай, асаблівасцямі менталітэту беларусаў патрабуюць ад іншакамунікантаў маўленчых паводзін, якія адпавядаюць нормам, што склаліся ў беларускім грамадстве.

У практыцы выкладання БМЗ камунікатыўная кампетэнцыя суадносіцца з тым ці іншым узроўнем валодання беларускай мовай (A1 – C2). І на кожным узроўні навучэнцы павінны авалодаць кампетэнцыяй у розных відах маўленчай дзейнасці (слуханне, чытанне, гаварэнне, пісьмо). Параметрамі для вызначэння ўзроўню сфарміраванай беларускамоўнай кампетэнцыі выступаюць камунікатыўныя задачы, якія трэба вырашыць пры дапамозе тых ці іншых моўных сродкаў, а таксама тэмы, сітуацыі маўлення, карэктнасць вырашэння пастаўленых моўных і маўленчых задач.

Значную ролю ў вырашэнні пастаўленых задач па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі адыгрывае праца з тэкстам. Як вядома, у лінгвадыдактыцы тэкст з'яўляецца асноўным сродкам арганізацыі навучання беларускай мове: іншакамуніканти чытаюць тэксты, успрымаюць іх на слых, аналізуюць з пазіцыі зместу і асаблівасцей выкарыстання моўных сродкаў, складаюць на аснове тэкстаў уласныя выказванні (вусныя і пісьмовыя), пішуць творчыя работы, рыхтуюць разнастайныя праекты і інш.

У «Агульнаеўрапейскіх кампетэнцыях валодання замежнай мовай», зацверджаных Саветам Еўропы, падкрэсліваецца, што нацыянальная мастацкая літаратура з'яўляецца «каштоўным агульным рэсурсам, які трэба ахоўваць і развіваць», а «ывучэнне мастацкай літаратуры пераследуе не толькі эстэтычныя, але і адукацыйныя, духоўныя, інтэлектуальныя і эмацыянальныя мэты» [6, с. 58]. У сувязі з вышэйадзначаным можна канстатаваць, што чытанне мастацкіх тэкстаў і іх аналіз развівае не толькі моўныя і маўленчыя навыкі, але і эмацыянальную сферу навучэнцаў, дапамагае іншакамунікantu наблізіцца да разумення ментальных асаблівасцей беларускага народа, садзейнічае фарміраванню лінгвакультуралагічнай і сацыякультурнай кампетэнцыі.

У практыцы выкладання беларускай мовы як замежнай перавага аддаецца адаптаваным вучэбна-навуковым і мастацкім тэкстам. Што да аўтэнтычных тэкстаў, то па вядомых прычынах (многа незнаёмых слоў, складаныя сінтаксічныя канструкцыі, незразумелая вобразнасць твора і інш.) выкарыстанне іх у адукацыйным працэсе часам выклікае пэўныя цяжкасці, звязаныя з тым, што іншакамуніканти не заўсёды могуць усвядоміць асноўную ідэю і мэтанакіраванасць тэксту. Разам з тым М. М. Парачкіна праводзіць думку пра неабходнасць прачытання аўтэнтычных тэкстаў, «таму што яны здольныя прадставіць багацце і выразнасць <...> мовы ў поўнай меры» [7, с. 82].

Для рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу пры фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі прапануецца праца з тэкстам, якая прадугледжвае не толькі яго прачытанне і шматаспектны аналіз, але і выкарыстанне іншых крыніц інфармацыі (відэа- і аўдыяматэрыялы, інтэрнэт-крыніцы, слоўнікі, энцыклапедыі і інш.). Праца на аснове розных крыніц інфармацыі накіравана на фарміраванне аднаго з асноўных уменняў – актыўнае валоданне беларускай мовай, што непасрэдна звязана з уменнем мысліць на ёй, аперыруючы вобразамі і паняццямі беларускай культуры.

Падкрэсліваючы ролю твораў класічнай літаратуры ў фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі, вучоныя і выкладчыкі-практыкі праводзяць думку, што на занятках па БМЗ мэтазгодна аддаваць перавагу творам сучаснай беларускай літаратуры, у якіх уздымаюцца надзённыя пытанні грамадства, акрэсліваюцца актуальныя праблемы, што хвалююць маладых людзей, прымушаюць іх аналізаваць, супастаўляць і абагульняць факты, вызначаць шляхі вырашэння той ці іншай праблемы. Надзённымі для сучаснага навучэнца з'яўляюцца тэмы, якія не страчваюць сваёй актуальнасці на працягу стагоддзяў: тэмы кахання, сям'і, Радзімы і інш. Варта адзначыць, што адказы на шматлікія пытанні іншакамуніканта могуць знайсці ў творах класікаў беларускай літаратуры, бо, як падкрэслівае М. Латышкевіч, «класікі таму і класікі, што іх творчасць актуальная ў любы час» [4, с. 58].

На думку М. І. Бельскай, найбольшую цікавасць пры падборы вучэбнага матэрыялу выклікаюць паэтычныя тэксты, таму што яны «вызначаюцца поліварыянтнасцю зместу, больш складаным моўным матэрыялам, а таксама адносна невялікім аб'ёмам у параўнанні з прозай» [1, с. 142]. Звычайна вершаваныя творы беларускіх класікаў падаюцца на павышаным узроўні, але некаторыя з іх можна прапанаваць у якасці аўтэнтчных вучэбных тэкстаў і на пачатковым, і на базавым узроўнях. Сярод твораў, на аснове якіх можна арганізаваць працу па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі на базавым узроўні, мэтазгодна адзначыць верш Янкі Купалы «Жня» [3, с. 53]. Праца з тэкстам арганізуецца на аснове датэкставых, прытэкставых і паслятэкставых практыкаванняў.

Перш чым пачынаць знаёмства з паэтычным творам, неабходна засяродзіцца на асобе аўтара, задаць навучэнцам пытанні: *Хто такі Янка Купала? Чаму Янка Купала ўзяў сабе такі псеўданім? Якія творы Янкі Купалы вы читалі? Якая праблематыка ўздымаецца ў вершаваных творах Янкі Купалы?* і інш. Калі па пэўных прычынах іншакамунікантам не вядомы звесткі з біяграфіі вядомага класіка беларускай літаратуры, то абавязкова варта засяродзіцца на псеўданіме пісьменніка, нагадаць навучэнцам пра святкаванне Купалля, папараць-кветку як сімвал шчаслівага жыцця. Эмацыянальны фон пры навучанні дапаможа стварыць сумеснае спяванне песні «Купалінка». Да знаёмства з творам «Жня» мэтазгодна наведаць музей Янкі Купалы, паглядзець відэафільм з дэманстрацыяй абраду жажынак, рэпрэзентацыяй беларускіх строяў, прылад працы і інш.

Каб паэтычны тэкст не застаўся для іншакамуніканта незразумелым «наборам слоў», выкладчык павінен скіраваць навучэнцаў на азнаямляльнае чытанне ці падрыхтаваць дыдактычны матэрыял (датэкставыя практыкаванні), якія дапамогуць усвядоміць правільнае разуменне аўтарскай пазіцыі, творчай задумы пісьменніка, адметнасць створаных ім вобразаў.

У якасці *датэкставых* можна прапанаваць наступныя заданні:

1. Устанавіце адпаведнасць паміж словам і яго значэннем.

1) ткаля	а) жанчына, якая займаецца прадзеннем;
2) пралля	б) жанчына, якая займаецца агародніцтвам;
3) жня	в) жанчына, якая вырабляе тканіну на ткацкім станку;
4) агародніца	г) жанчына, якая жне ўручную сярпом.

2. Вызначце, у якіх словах прыстаўкі абазначаюць пачатак дзеяння, а ў якіх – яго заканчэнне. Пакажыце, як утварыліся прапанаваныя словы, растлумачце іх значэнні. Як называецца свята ўраджаю, якое адзначаюць у Беларусі на дзяржаўным узроўні?

Узор: запеў-к-і ← запяваць, дакоп-к-і ← дакапаць.

Зажынкi, засеўкi, дакоскi, дажынкi.

3. Адзначце выказванне, якім жнеі пачыналі зажынкi:

- а) «Скачком бліны!»;
- б) «Блаславі, Божа, жыта зжаці і надвор'е добрае даці»;
- в) «Радзі, божа, на камені і пад каменем!»

Засваенне метафар і эпітэтаў з твора ажыццяўляецца на аснове ведаў пра прамое і пераноснае значэнне слоў і суправаджаецца дэманстрацыяй малюнкаў, складаннем словазлучэнняў і інш.

4. Прачытайце спалучэнні слоў і суаднясіце іх значэнні з малюнкамі. У якіх выпадках дзея-словы выкарыстаны ў прамым, а ў якіх – у пераносным значэнні.

Вецер абдымае – сябар абдымае, сонца цалуе – матуля цалуе, тата дзівіцца – ігруша дзівіцца, сыноч хінецца – каласкі хінуцца.

5. Падкрэсліце словы з пераносным значэннем.

Шчаслівыя людзі – шчаслівыя грудзі, залаты пярсцёнак – залатое жніво, залатая восень – залатая карона.

6. Растлумачце значэнне слоў *каптан, серп, мяжа, гоні*, карыстаючыся тлумачальным слоўнікам беларускай мовы.

7. Утварыце ад прапанаваных слоў пры дапамозе суфіксаў *-к-, -ок-, -ак-* словы з памяншальна-ласкальным значэннем.

Узор: серп – сярпюк – сярпючак.

Жняя, каптан, вянок, колас.

8. Прачытайце назву верша. Як вы думаеце, пра што ў ім пойдзе гаворка?

Прытэкставыя практыкаванні выконваюцца падчас прачытання тэксту. Так, напрыклад, выкладчык звяртае ўвагу на асаблівасці напісання *Й і Ў* (з вялікай літары) у творы, падводзіць навучэнцаў да вываду, што з’яўляецца прычынай такога напісання. Пры неабходнасці ўвага засяроджваецца на лінгвакультуралагічнай і лінгвакраізнаўчай інфармацыі. Напрыклад, даюцца звесткі пра падрыхтоўку жанчын да ажынак як да свята ўраджаю, паведамляецца пра пачатак жніва са звароту да Бога, да нівы з просьбай дапамагчы сабраць добры ўраджай, з вясёлых песень-ажынак.

Варта засяродзіцца і на тым, што дзяўчаты, у адрозненне ад замужніх жанчын, не пакрывалі галавы хусткай ці іншым галаўным уборам, а вельмі часта насілі вянкi, якія ствараліся на цвёрдай драўлянай аснове з галінак лазы ці іншых дрэў, а потым абмотваліся тканінай, упрыгожваліся лугавымі кветкамі, зелянінай, каласкамі і інш. З мэтай найбольш поўнага ўсведамлення інфармацыі паведамленне павінна суправаджацца тэматычным слайд-шоу.

Паслятэкставыя практыкаванні накіраваны на вызначэнне таго, наколькі навучэнцы разумеюць змест тэксту, яго тэму і асноўную думку, і садзейнічаюць фарміраванню ўмення вусна і пісьмова адказваць на пытанні, аргументавана даказваць уласную думку, даваць асобасную ацэнку, складаць тэксты на аснове матэрыялу прачытанага твора.

Паслятэкставыя практыкаванні могуць быць наступнымі:

1. Выберыце правільны адказ.

Верш прысвечаны

а) маладой дзяўчыне; б) сталай жніі, в) беларускай прыродзе.

2. Адзначце правільнае сцвярджэнне.

1) Паэт захапляецца прыгажосцю і працавітасцю маладой дзяўчыны.

2) Паэт захапляецца прыгажосцю залатой кароны.

3) Паэт захапляецца цудоўным сонечным днём.

3. Пагадзіцеся са сцвярджэннямі і абгрунтуйце сваю думку, выкарыстоўваючы канструкцыі са злучнікамі *таму што, бо* і інш.

1) Вобраз жніі з’яўляецца эталонам нацыянальнай беларускай красы.

2) Янка Купала стварыў рэалістычны вобраз маладой дзяўчыны.

3) Паэт надзяляе вобраз жніі рамантычнымі рысамі.

4. З кім / чым Янка Купала параўноўвае маладую жнейку. Апішыце яе, выкарыстоўваючы словы з твора.

5. Дакажыце, што ў творы «пануе музыка сонечнага святла» [2, с. 10]. Прывядзіце прыклады з тэксту.

6. Выпішыце з тэксту словы, якія ўжываюцца толькі ў множным ліку. Складзіце з імі сказы.
7. Складзіце сказ з дзеясловам *дзівіцца*. Улічвайце асаблівасці беларускага сінтаксісу.
8. Паслухайце песню «Жня» ў выкананні ансамбля «Песняры». Ці адпавядае яе настрой настрой верша?
9. Спытайце ў свайго аднагрупніка, якія якасці беларускай дзяўчыны ён лічыць найбольш каштоўнымі. Папрасіце прывесці пару аргументаў. Раскажыце, якімі якасцямі характарызуецца дзяўчына ў вашай нацыянальнай літаратуры.
10. Напішыце ліст свайму сябру, адзначце якасці сучаснай беларускай дзяўчыны / жанчыны.
11. Традыцыйна ў Беларускім дзяржаўным тэатры імя Янкі Купалы тэатральны сезон адкрываецца спектаклем «Паўлінка», пастаўленым па аднайменнай п’есе Янкі Купалы. Пазнаёмся з рэпертуарам тэатра, што змешчаны на афіцыйным сайце гэтай установы. Запрасіце сваю сяброўку / сябра на спектакль, акрэсліце дзень, час і месца сустрэчы.
12. Прачытайце аб’яву аб мерапрыемствах, прысвечаных юбілею Янкі Купалы. На якое з іх вы хочаце патрапіць? Чаму?

Такім чынам, праца на аснове мастацкага тэксту будзе садзейнічаць развіццю камунікатыўнай кампетэнцыі, фарміраванню ўменняў і навыкаў, якія іншакамунікаты змогуць прымяняць у адпаведнасці з нормамі, прынятымі ў беларускай культуры, у розных камунікатыўных сітуацыях і сферах дзейнасці, для вырашэння жыццёвых і прафесійных праблем.

Бібліяграфічны спіс

1. Бельская, М. И. Использование текстов художественной литературы на занятиях по русскому языку как иностранному / М. И. Бельская // Учёные записки Орловского государственного университета. – 2020. – № 2(87). – С. 142–143.
2. Бельскі, А. І. Класікі і сучаснікі ў школе: дапам. для настаўнікаў / А. І. Бельскі. – Мінск: Аверсэв, 2015. – 353 с.
3. Купала, Я. З кутка жаданняў: вершы, паэмы, п’есы / Я. Купала; уклад. В. Шніпа; прагм. В. Максімовіча. – Мінск: Маст. літ., 2013. – 446 с.
4. Латышкевіч, М. Падарунак песнярам / М. Латышкевіч // Маладосць. – 2017. – № 8. – С. 58–62.
5. Львов, М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка: пособие для студентов пед. вузов и колледжей / М. Р. Львов. – М.: Изд. центр «Академия»; Высш. шк., 1999. – 272 с.
6. Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, преподавание, оценка / Департамент современных языков Директората по образованию, культуре и спорту Совета Европы; пер. кафедры стилистики английского языка МГЛУ под. общ. ред. проф. К. М. Ирисхановой. – М.: Изд-во МГЛУ, 2003. – 256 с.
7. Парочкина, М. М. Работа с художественным текстом как средство формирования коммуникативной компетенции у студентов, изучающих русский язык как иностранный / М. М. Парочкина // Поволжский пед. вестн. – 2019. – № 4(30). – С. 80–89.